

*Amics de l'Art Romànic
del Bages*

Butlletí núm. 68 - OCTUBRE de 1990

*Werner von Teufen escena d'amor del llibre Trobadores y Troberos
Autor: René Nelli*

- "Guies turístiques" a l'Edat Mitjana
- Inaugurades les obres de restauració de l'església de Sant Vicenç de Vilarasau
- Reconeixement del poble de Rocafort a l'Entitat
- Elisenda de Montcada, Reina i fundadora: Una dama del segle XIV

EDITORIAL

Arribats a la tardor, novament us presentem un curs de cultura medieval, aquest any dedicat a la dona a l'Edat Mitjana, que, per la novetat del tema i pels suggeriments que ens aporta, creiem que serà del vostre interès.

Hem procurat portar alguns dels millors conferencians que actualment han estudiat aquesta temàtica i pensem que les cinc conferències que us hem programat, serviran per conèixer millor com era la vida de la dona a l'Edat Mitjana, segurament ben diferent de com ens ha estat explicada per la religió i la cultura romàntica.

Com a complement del curs, hem organitzat una excursió al monestir barceloní de Santa Maria de Pedralbes, on podrem conèixer la vida de la dona en una comunitat, i també al castell de Castelldefels.

D'altra banda, del dia 2 al 16 de novembre, us oferirem una mostra de quadres dels diferents treballs de la dona en aquella època, reproduccions de còdex i llibres medievals que són altament interessants.

Esperem un any més la vostra col.laboració i presència a tots els actes programats. Els inscrits, tindreu com cada any, una carpeta amb material sobre aquest tema i la medalla commemorativa, realitzada per l'artista i directiu de l'entitat, Sr. Vidal Orive.

Desitgem haver encertat en l'elecció d'aquest tema.

*Francesc Villegas
President*

Reconeixement del poble de Rocafort a l'Entitat

El dia 9 d'octubre, una representació de la comunitat de Rocafort, composta per la Sra. Josefina Oliveras i el Mn. Joaquim Ciuró visità el nostre president i oferí a l'entitat una placa de recordatori de la instal·lació d'una nova campana, el dia 15 d'agost, a l'església de Santa Maria de Rocafort.

La campana, apadrinada per la Sra. Oliveras, fou presentada a la comunitat l'1 de maig passat, dins els actes de la missa solemne i benedicció del terme, amb motiu de la Festa Major d'aquella població.

Aquest col·lectiu ha portat al llarg dels darrers anys, diverses millores urbanístiques al poble i, sobretot, una intensa campanya de restauració i embelliment de l'església parroquial i el seu entorn. A més a més, hi ha el projecte de millorar la pavimentació de l'església, després d'una excavació del subsòl.

El reconeixement als Amics de l'Art Romànic del Bages ha estat efectuat per les diverses actuacions i activitats portades a terme en aquella població bagenca.

Fotogr. Església de Sta. Maria de Rocafort

"Guies turístiques" a l'Edat Mitjana

Avui utilitzem la Baedeker, la Michelin o la del Trotamundos. Ens indiquen què cal visitar, ens aconsellen itineraris i indrets per allotjar-nos. Però aquest no és pas un costum dels nostres dies. A l'edat mitjana, els pelegrins també se servien de guies que els informaven sobre el camí i el destí del seu romiatge. Són prou coneguts els "Mirabilia Urbis Romae" (Meravelles de la ciutat de Roma), en realitat guies per al pelegrí, que a costat dels llocs de culte reportaven també les coses notables de l'antiga Roma pagana, tot plegat amant amb les consegüents dosis de fantasia i simbologia moralitzant a les quals eren tan afeccionats els medievals. Aquesta literatura periegètica no afectava només Roma, el "Caput mundi", sinó qualsevol altre indret sant que atragués pelegrins (1).

El progressiu culte als sants durant l'alta edat mitjana i la consegüent veneració de les seves relíquies, feren de certs indrets que les conservaren lloc de visita obligat per als cristians de l'època. Els pelegrinatges a emplaçaments especialment sants, com ara Jerusalem (on d'ençà de la mort de Crist la gent visitava els escenaris de la seva naixença i passió) o Roma (amb el culte dels màrtirs a les catacumbes...) adquiriren cada vegada majors proporcions, amb totes les conseqüències artístiques que se'n derivaven (edificis pel culte, circulació d'objectes...) (2).

No era un fenomen nou ni limitat a l'àmbit cristià. Totes les religions de totes les èpoques han tingut els seus centres de pelegrinatge. En el món cristià medieval, a costat de Terra Santa i Roma i a partir del segle IX, quan on hauria de créixer el que avui és Santiago de Compostela es desco-

briren les suposades restes de l'apòstol sant Jaume el Major, el santuari gal·lec esdevingué un dels més importants. L'afavorí també el fet que el pelegrinatge a Terra Santa es veia dificultat per la presència musulmana a l'indret.

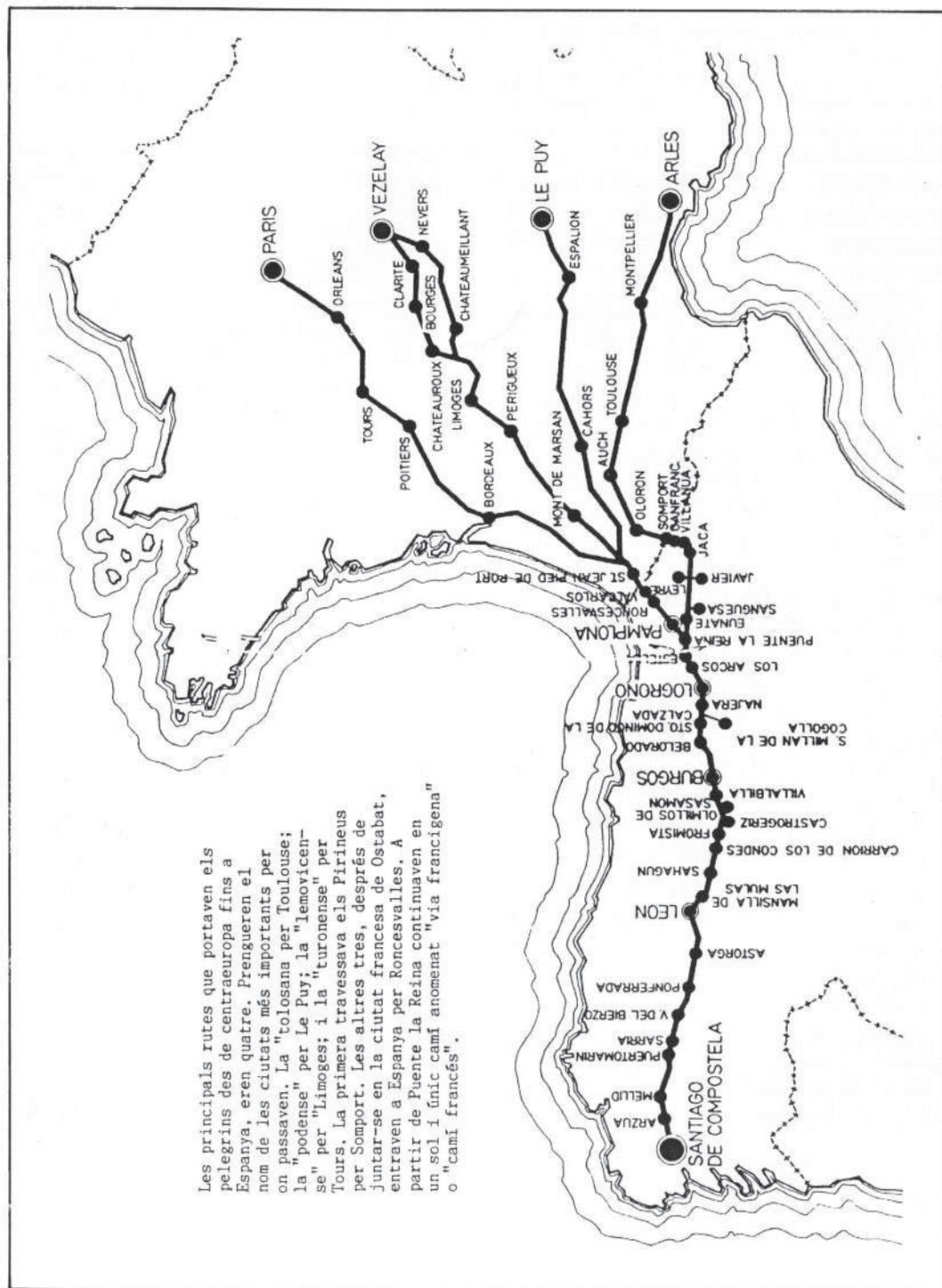
El "camí de Santiago", també anomenat camí francès, atès que agrupava en terres navarreses quatre rutes procedents de França, va generar una sèrie de relacions entre els indrets que connectava; relacions de tot tipus: comercials, literàries, artístiques, ... (3).

Aviat aparegué una guia per al pelegrí que feia aquesta ruta: el "Còdex Calixtinus", obra del segle XII, anomenada en un principi així perquè s'atribuïa -falsament- la seva composició al papa Calixte II. Però l'obra també és coneguda, més pròpiament, com a "Libert Sancti Jacobi". En realitat es tracta d'un compendi de diversos escrits redactats en èpoques diferents, però que cap el 1160 es reuniren en un de sol, revisat i completat. L'autor d'aquesta revisió (i potser també de part d'algun dels capítols) podia haver estat un capellà poiteví de nom Aymeric Picaud. L'obra consta de cinc llibres o seccions:

I.- Constituït pel conjunt de sermons, textos litúrgics i formularis per a la litúrgia de sant Jaume.

II.- Col·lecció de miracles deguts a la intercessió del sant.

III.- Història del trasllat del seu cos a l'indret on fou trobat, la futura Compostel·la, que precisament pren el seu nom dels mots "campus stellae" (camp d'estels), pels llums que, espurnejant de nit, havien cridat l'atenció de la gent i possibilitat el descobriment del cos del sant, segons explica la "Historia Compostelana".

IV.- Llibre conegut com el "pseudo-Turpin" per atribuir-se a Turpin o Tilpín (749-794), benedictí, arquebisbe de Reims, vinculat als noms de Carlemany i Rotllà, i a la suposada intervenció d'aquest en la "neteja" de sarraïns del camí de Santiago.

V.- El "Liber peregrinationis", que constitueix la veritable guia per al pelegrí a Santiago i la redacció del qual és deguda probablement a la ploma del ja esmentat Aymeric Picaud.

És precisament aquest cinquè llibre que fa justament un any ha estat publicat pel Centro de Estudios Camino de Santiago de Sahagún. La introducció, traducció, notes i edició és feta per Millán BRAVO LOZANO, catedràtic de la Universitat de Valladolid. No és la primera traducció castellana; el 1951 se'n féu una de completa de tot el "Liber Sancti Jacobi", a càrrec d'A. Moralejo, C. Torres i J. Feo. L'edició que ara ens presenta aquest centre d'estudis de Sahagún, si bé limitada al llibre V, té la virtut de ser una eina divulgativa. Conté una introducció molt aclaridora a l'entorn de la llegenda del sant i totes les seves conseqüències, així com de l'obra en particular. És d'agrair també la profusió de notes que acompanyen el text, malgrat que no es pugui dir el mateix dels comentaris que acompanyen les il·lustracions.

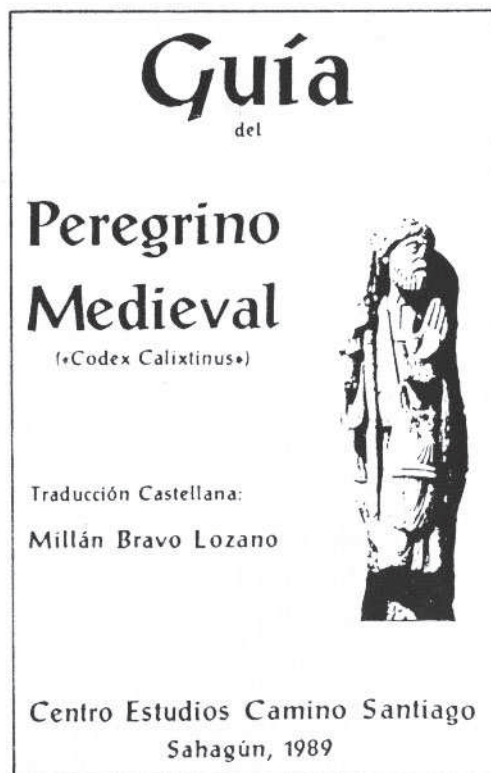
El "Liber peregrinationis" és en realitat un text molt amè, interessant en tant que dóna notícia de monuments que no ens han pervingut o descriu la fesomia originària d'altres que ens han arribat modificats. No exempt de curiositats, com ara la descripció, clarament partidista i xenòfoba que s'hi fa d'alguns dels pobladors de les terres que travessa el camí.

Són nombrosos els estudis sobre l'art del camí de Santiago, que ha generat també cursos i simposis (el darrer tot just celebrat aquest setembre a Pamplona).

Anna Orriols i Alsina

NOTES

- (1) Vegeu Julius SCHLOSSER, **La literatura artística**, Ednes. Cátedra, Madrid 1981 (2ª Ed.).
- (2) Certes tipologies arquitectòniques han nascut de la necessitat d'encabir un determinat nombre de fidels dins d'un espai de culte i a la vegada possibilitar-los la visió de les relíquies. Així sorgiren complexos com el de la Nativitat de Betlem o el Sant Sepulcre de Jerusalem o San Pere del Vaticà (avui desaparegut l'edifici medieval). Igualment alguns espais arquitectònics com ara el deambulatori es creen per a permetre la circulació per darrera l'altar -on es conserva la relíquia- dels fidels. D'altra banda, les anades i vingudes de pelegrins facilitaven els intercanvis artístics i la circulació de peces i influències.
- (3) Vegeu també nota 2.

Fotogr. Portada del llibre "Codex Calixtinus"

Elisenda de Montcada, reina i fundadora una dama del s. XIV

En la panoràmica visió de l'Edat Mitjana catalana, sobresurt la figura d'una reina d'esperit pietós, sense gaires afanys polítics. Es tracta d'Elisenda de Montcada, tercera i última muller del rei Jaume II anomenat "el Just".

El rei Jaume de Catalunya i Aragó es va casar per primera vegada amb Blanca d'Anjou amb la qual tingueren 10 fills, però Blanca va morir jove i fou enterrada al monestir de Santes Creus.

L'any 1315, es va casar per segona vegada amb Maria de Xipre, presumpte hereva de les corones de Xipre i Jerusalem, però aquest matrimoni durà poc temps. Maria va morir al cap de 7 anys de matrimoni.

El mateix any de la mort de Maria de Xipre, Jaume II contragué matrimoni amb Elisenda de Montcada, filla de Pere de Montcada, senyor d'Aitona, Senescal de Catalunya i de la seva esposa Elisenda de Pinós. La cerimònia fou a la catedral de Tarragona.

Elisenda tenia 30 anys quan va contraure matrimoni amb Jaume II, que en tenia 48.

Sempre volgué viure a Barcelona. El palau reial major barceloní va adquirir en aquest període un caràcter residencial més permanent del que havia tingut fins aleshores.

Una de les principals obres que portà a terme la reina Elisenda fou la fundació del monestir de monges clarisses de Pedral-

bes. El rei Jaume, mogut per la simpatia que sempre li havia produït, l'espiritualitat franciscana, acceptà complagut el projecte de la seva esposa.

El Papa Joan XXII des d'Avignon atorgà a Elisenda la butlla i li donà permís per la fundació del nou monestir de clarisses.

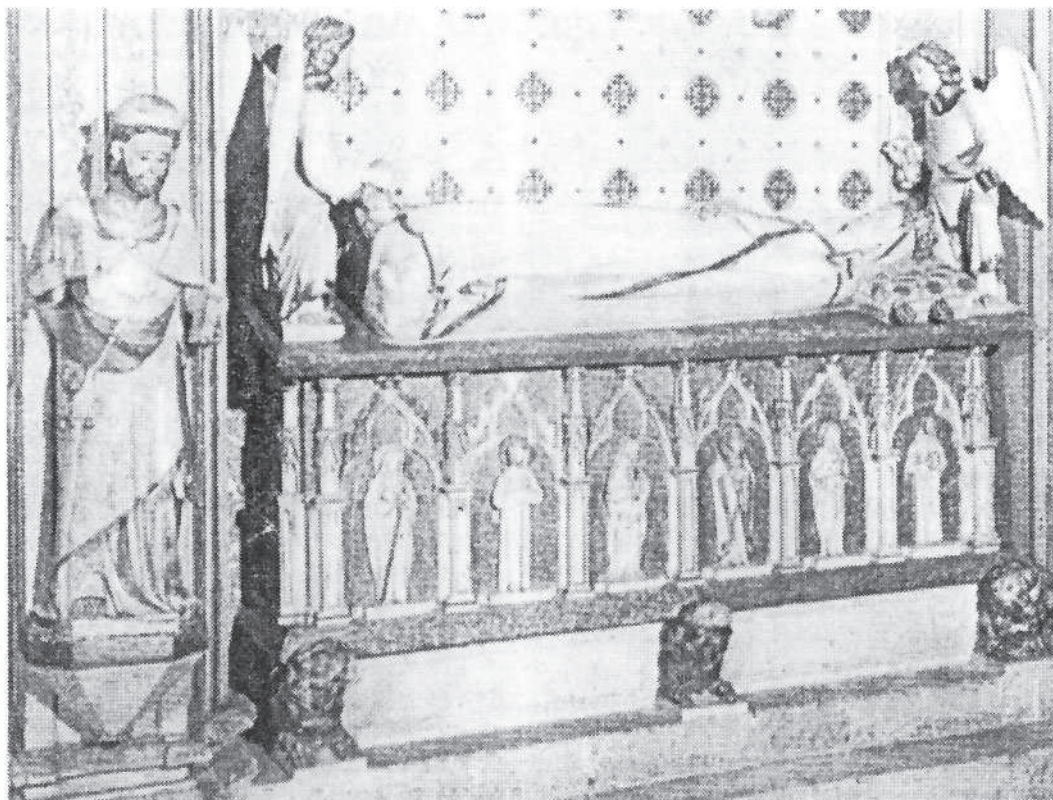
Els afores de Barcelona, tan pintorescos en aquella època, foren escollits per bastir el convent que encara podem contemplar en tota la seva bellesa a l'actual barriada de Pedralbes amb l'encís i regust d'un temps passat.

El terreny fou adquirit al noble almirall Bernat de Sarrià l'any 1326. Ben aviat varen començar les obres amb tant d'afany per part dels constructors que l'any següent, el dia 3 de maig, fou inaugurat el recinte, acte al qual assistiren el rei Jaume II, la reina Elisenda de Montcada i els infants reials, Pere, comte de Ribagorça i Ramon Berenguer, comte d'Empúries.

És així com el monestir posat sota l'advocació de Santa Maria sempre ha anat estretament lligat amb el nom de la seva fundadora Elisenda, anomenada Reina de Pedralbes.

El mateix any de la fundació del monestir 1327, morí Jaume II i la reina es traslladà a viure una vida retirada al monestir que ella havia fundat.

Cal dir però que Elisenda visqué en el monestir, però sense incorporar-se a l'Orde. Es féu construir en el recinte un petit palau on hi va viure fins al seu traspàs,

Fotogr. Sepulcre d'Elisenda de Montcada al presbiteri de l'església del monestir de Pedralbes (Barcelona)

residència que fou enderrocada després de la seva mort, segons es diu, per ordre de la pròpia reina.

Va procurar per tots els mitjans enriquir i dotar la seva obra en abundor, primerament amb el domini parroquial del terme de Sarrià, amb la jurisdicció civil de Piera i altres béns, també amb les rendes que li produïa l'usdefruit dels llocs de Berga, Pals, Torroella de Montgrí, Tortosa i Castelló de Burriana. Segons diu Sor Eulàlia Anzizu, religiosa franciscana "com son regne era d'aquest món volia deixar sa fundació ben arrelada a la terra. Així no fa estrany que tot i l'austeritat de l'orde, formessin part de la

comunitat dames tan il·lustres com algunes de la branca dels Cardona, Cervelló Pallars, Pinós, etc.

Elisenda vivia al monestir fent una vida de pietat i de caritat, protegint sempre els pobres, els malalts i els desvalguts, respectada i estimada per tothom, grans i xics, poderosos i humils, influïda sens dubte per l'espiritualitat de les franciscanes que foren les seves companyes fins a la seva mort, l'any 1364.

Bernat Metge, en "Lo somni", fa una referència a la personalitat de la reina. "qui et poria suficientment dir l'honestetat gran

e ma turitat de la regina de Pedralbes, muller del rei en Jaume d'Aragó, la qual vivent aquell, fou molt graciosa et continua intercessora totstemps per sos nobles, jamés no girà los ulls a coses deshonestes, la que almoïna null temps no fo denegada als pobres i après la mort de dit rei acabà lo Monestir de Pebralbes que en vida d'aquell havia començat".

És esterrada en un ric sepulcre d'alabastre el qual és visible des del presbiteri de l'església gòtica de Pedralbes, on és representada en una estàtua jacent vestida de reina, també es veu el sepulcre des del claustre on hi és també representada en una altra estàtua vestida de monja.

C. Torras i Bacardit

La reina de Pedralbes segons un dibuix de Josep Granyer en la Història de Catalunya II. Il·lustrada de Ferran Soldevila

Inaugurades les obres de restauració de l'església de Sant Vicenç de Vilarasau

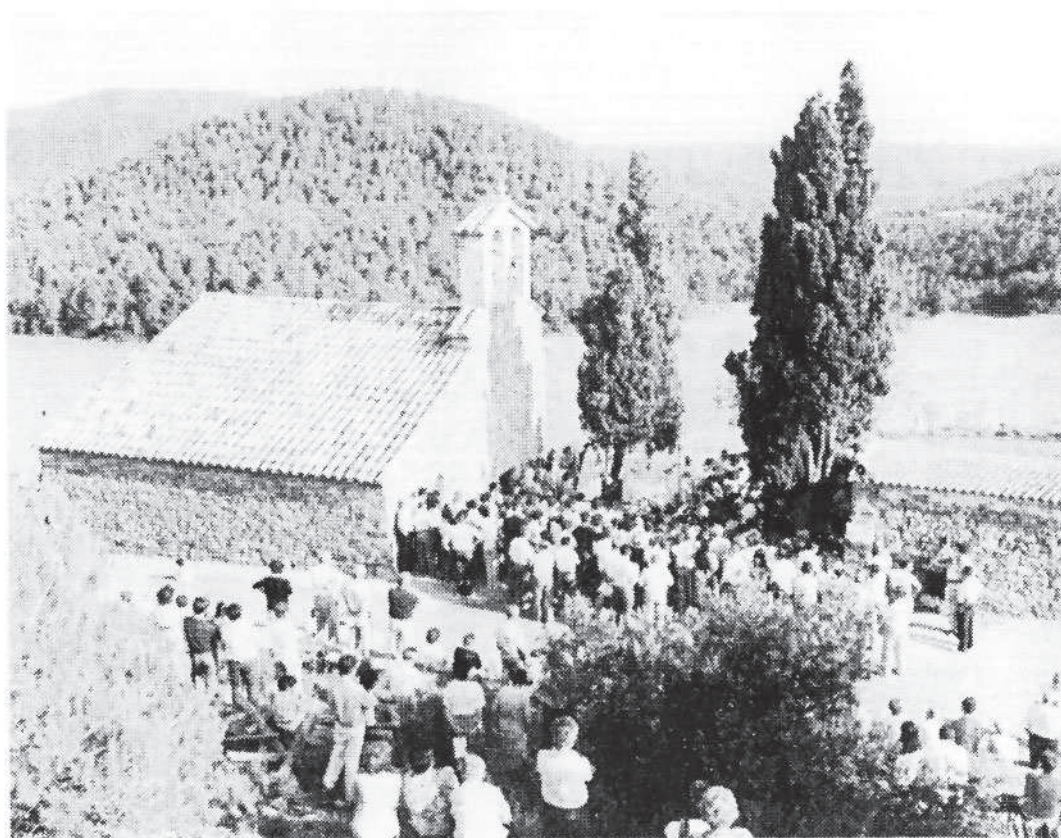
El dia 2 de setembre, Mn. Salvador Bardulet, vicari de Pastoral de la Zona Sud del Bisbat de Vic, va inaugurar les obres de restauració de l'església romànica de Sant Vicenç de Vilarasau, i en va beneir també l'altar nou.

L'acte s'inicià a les cinc de la tarda i hi participaren un gran nombre de persones de la població de Santa Maria d'Oló, municipi al qual pertany l'església i altres amics i afeccionats a l'art.

Com a recordatori s'entregà un tríptic on s'explica la història del monument i detalls de la restauració. Uns dibuixos de l'artista Josep Herms il·lustren la publicació.

S'acabà l'acte amb un reconeixement a la persona que fou l'impulsor d'aquesta obra, Mn. Josep Saborit.

Josep Llobet
(Fotografia de l'autor)

Notícies i llibres

Per la tardor de l'any 1991, està previst un Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere de Terrassa que organitzarà el Centre d'Estudis Històrics d'aquella població. L'objectiu principal és actualitzar i activar la recerca sobre la realitat del conjunt monumental durant el període que va del segle IV al segle XI, tot oferint una tribuna oberta al debat.

* * * * *

Per la festa anual de Sant Quirze de Pedret, els nostres col·legues del Berguedà, organitzaren una exposició de maquetes i fotografies del romànic d'aquella comarca. La mostra fou feta per A. Sales, F. Guitart i J. Torner. Les 20 talles de la Mare de Déu que s'exposaren foren obra de J. Prat i les maquetes d'esglésies de D. Cosp.

* * * * *

Recentment s'han tornat a iniciar els treballs de restauració de l'ermita de Sant Serni de Clarà, al municipi berguedà d'Avià. Els treballs consistiran en l'arranjament de la coberta i de les obertures exteriors. També s'hi vol fer arribar la llum i reorganitzar-ne el tradicional aplec que enguany es celebrarà el dia 21 d'aquest mes, festa de Sant Lluç.

* * * * *

Durant les obres del canal per a rem olímpic que s'estan fent a Gavà, s'han descobert les restes d'un vaixell medieval que antigament degué navegar per aquella zona del Baix Llobregat, quan aquest riu encara era navegable.

* * * * *

Finalment s'ha acabat la restauració de l'església romànica de Sant Bartomeu, al municipi bagenc de Navarces. Els treballs han estat a càrrec de la Diputació de Barcelona i han servit per a la recuperació d'aquest monument que solament fa 4 anys gairebé es trobava en runes. L'edifici és una petita esglesiola del segle XIII, que conserva d'aquella època el porxo i la portalada.

* * * * *

Tres o quatre anys estan previstos per a la restauració del conjunt medieval del pont i l'església de Sant Quirze de Pedret, al municipi de Cercs. Els treballs seran portats a terme per la Diputació de Barcelona i pretenen la conservació i difusió d'aquest interessantíssim monument català.

* * * * *

"Manresa i Sant Ignasi de Loiola" és el títol d'un interessant llibre del P. Joan Segarra i Pijuan que, amb dibuixos de Joan Torra i Miró, s'acaba de publicar com a inauguració dels actes dels 500 anys del naixement de Sant Ignasi de Loiola. El text, recull la història i els monuments que recorden a la ciutat de Manresa, el pas del sant penitent, autor dels "Exercicis espirituals" i fundador de la Companyia de Jesús, el 1522 quan hi visqué onze mesos.

* * * * *

Activitats novembre

CURSET DE CULTURA MEDIEVAL

La dona a l'edat mitjana

Conferències

Divendres dia 2 "LES REPRESENTACIONS DE LA DONA EN EL GÒTIC CATALÀ"
per la Sra. Josefina Planas i Badenas

Divendres dia 9 "LA DONA I EL POETA"
pel Dr. Josep Pujol

Divendres dia 16 "LA DONA DE CADA DIA A L'EDAT MITJANA"
pel Dr. Anton M. Espadaler

Excursió

Diumenge dia 11 de novembre (tot el dia, amb autocar)

Visita al Monestir de Pedralbes

Església de Sta. Maria de Cervelló i castell i església de Castelldefels

Inscripcions: Viatges Melià (Born, 14) Manresa

Sortida: a les 8 del matí a la Plaça Infants

Exposició

"LA DONA MEDIEVAL I EL TREBALL"

La inauguració serà el dia 2 de novembre després de la conferència.

Restarà oberta fins el dia 16 de novembre.

Hores de visita: tots els dies de 7 a 9 del vespre

Edita: AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Local: Pujada del Castell, 30 - Tel. 873 16 06
Coordinació: Francesc Villegas i M. Carme Torras
Col.laboracions: Anna Orriols, Josep Llobet, M. Carme Torras
Correcció: Pere Roca
Dipòsit Legal: B-35519-84
Imprimeix: Copisteria SARRIÓ

Correcció:

ÒMNIMUM CULTURAL

Col.labora:

AJUNTAMENT
DE MANRESA